

ХЕНРИХ АЛТОВ

КЛИНИКА „САПСАН“

Превод от руски: Александър Хрусанов, 1985

chitanka.info

Имам на разположение три часа, дори по-малко. Преди двадесет минути Юрий Петрович Витковски съобщи: „Решено, започваме в десет.“ Попитах какво да правя сега.

— Изложете същността на хартия. Основните факти и мисли — отвърна той. — Всичко, което мислите за предстоящото събитие. После това ще ви помогне да разберете сам себе си.

ВВ изгледа с неодобрение Витковски и добави:

— По-добре не пишете нищо за идеята. Ще дойда да ви взема след три часа. Във всеки случай избягвайте лириката и пишете по-кратко. Имаме да правим още куп неща.

Безпокойството на ВВ е разбираемо — аз нямам дубльор. Ако се откажа, ще се наложи експериментът да се отложи за дълго време. Но ВВ напразно се вълнува — аз няма да се откажа. Макар не всичко да ми беше ясно. По-скоро обратното. Проблемът беше много заплетен, колкото по-дълбоко вникваш в него, толкова повече нерешени въпроси се появяват. Точен признак, че е необходим експеримент.

Ами, ще се опитам — без лирика и по-накратко — да изложа „основните факти и мисли“.

Най-основният факт се състои в това, че тук, в клиниката „Сапсан“, се поставя опит по почти неограничено продължаване на живота. Първият опит с човек. С мен.

Всъщност Витковски, Панарин и сътрудниците им отдавна са решили биологичния проблем на безсмъртието. Нашият експеримент има друга, много по-далечна цел. Той трябва да изясни психологическите (по мнението на Витковски) и социалните (така мисли Панарин) последствия от безсмъртието.

Не е лесно да се обясни как аз, човек несвързан въобще с биологията, се оказах участник в този експеримент. Тук имаме два въпроса: защо ме избраха мен и защо се съгласих. На първото „защо“ могат да отговорят само Витковски и Панарин. А защо аз се съгласих... Наистина, защо ли? Опитвам се да си спомня кога стана това и не мога. Не помня. Отначало отговорих твърдо „не“. А сега казвам твърдо „да“.

Само преди месец не познавах Витковски и Панарин. Всъщност знаех ги отдалеч — откакто получиха Нобелова награда за труда им

относно биохимията на зрението, те станаха много известни.

Витковски съм го виждал не повече от два-три пъти. В наше време, когато учените се мъчат да приличат на боксьори или си пускат декоративни бради, Витковски се отличаваше с напълно естествената си интелигентност. Вероятно такъв щеше да е Чехов, ако беше доживял до шестдесет години (Витковски е на петдесет и осем).

Владимир Владимирович Панарин има друг стил. Опитва се да прилича на Витковски, но това е маскировка. Добродушно усмихнат, той се появява на съвещанията, скромно сяда някъде встрани и се задълбочава в някоя книга. Седи си така с часове, рядко поглежда към изказващите се, а после внезапно се раздава гръмовитият му глас. Това прилича на взрив и Панарин много удачно го наричат ВВ^[1]. В продължение на няколко минути върху слушателите се изсипва такова количество мисловна продукция, което би било достатъчно за десетина съвещания и конференции. Точно мисловна продукция, а не просто мисли. Целият фокус е в това, че ВВ изказва внимателно обмислена система от нови и почти винаги парадоксални съображения. Всъщност това е готова научна работа — с ясни очертания на движенията на мислите, със сериозни и убедителни факти, с ехиден подтекст и, главното, с конкретна програма за изследвания.

Преди месец видях ВВ на конференцията по машинен превод в Харков. Всъщност с това започна всичко. Бях удивен, когато през почивката Панарин се освободи от струпалите се около него журналисти и се отправи към мен.

— Вашето изказване го няма в програмата — рече той. — Хайде да поговорим.

Излязохме в градината. Панарин намери свободна пейка в една отдалечена алея и внимателно се огледа. Забелязах, че се вълнува, и го попитах:

— Да не се е случило нещо?

— Да — отвърна Панарин. — Впрочем не. Просто сега сте сам. Нямаме дубльор.

— Какво нямам? — попитах аз.

Не можах веднага да го разбера, макар Панарин поне три пъти да повтори обяснението. Вероятно това беше особеност на проблемите на безсмъртието. Всичко е твърде просто, когато става въпрос въобще, и всичко се усложнява неимоверно веднага щом започнеш да свързваш

проблема със себе си. Панарин каза, че е разработен метод за неограничено продължение на живота. Досега опити са правени с животни („Взимаме стар пес и за две седмици го превръщаме в кученце“). Методиката е проверена надеждно, няма никакъв риск. Необходимо е да се премине към опит с човек. Получено е разрешение за първия такъв опит. За начало — подмладяване с десет години. Естествено, изпитателят (Панарин каза „изпитателят“, а не „подопитният“) трябва да бъде доброволец. Преди година те — Витковски и Панарин — набелязали осем души („Подбрахме млади учени. Включително и вас.“) Но по различни причини седем от кандидатурите отпаднаха.

— Защо? — попитах аз.

Панарин се усмихна.

— Законен въпрос. Спрямо изпитателя се предявяват цял комплекс изисквания. Младост. Здраве. Липсата на семейство. Вие сте на тридесет и една, нали?

Не успях да му отговоря.

— Ето, тридесет и една — продължи Панарин. — А след опита ще бъдете на двадесет и една. Това би могло например да озадачи жена ви, ако имахте такава. И децата, ако си имахте. Необходими са ни сираци. Талантливи сираци с определено положение в науката. Със степени. Мислите ли, че е толкова лесно да се намерят осем талантливи сираци с научни степени? Ние намерихме. А после се изясни, че тези сираци имат само привидно талант. Мираж. Фюфют! Ей така. Двама други от сираците през това време престанаха да са сираци. Какво да се прави! Затова пък на останалите разчитахме твърдо. Абсолютни сираци. Светли глави. Доктори на науките. Но преди една седмица единият отлетя да работи някъде в Африка. А вторият вчера едва не си строши врата на мотоциклетни състезания и сега се намира в акуратна гипсова опаковка.

Аз продължавах да не разбирам Панарин. Защо изпитателят непременно трябваше да бъде млад учен? Защо да притежава научни степени? Защо накрая аз трябваше да бъда този изпитател?

— Да допуснем — рече Панарин, — че опитът се е състоял. Вие сте се подмладили с десет години. И при това сте запазили паметта, познанията и способностите си. Точно както преди опита. Бихте ли се съгласили? Разбира се, че ще се съгласите! А сега, нека да допуснем,

че заедно с десетте години ще изчезне и всичко, което е било завоювано. Няма го трийсетгодишния доктор на науките. Появил се е двайсетгодишен студент, който ще трябва отново да си търси място в науката. Представяте ли си го? — Той продължи. — Хайде да започнем отначало. Има три варианта. Първият — пряко увеличаване на продължителността на живота. На практика това означава дълга старост, защото увеличението ще стане за сметка предимно на този период. Няма да разтягаме детството на сто години! Естественото дълголетие е именно продължителна и бодра старост. Но не това е типичното! Вторият вариант — вечна младост. Пак лошо. С течение на годините хората не винаги поумняват. Глупакът например най-често си остава глупак. Представете си вечно бодър глупак, който въобще не се износва... Разбира се, не става въпрос само за глупаците. Когато човек се е оформил, по-нататък продължава предимно количественото развитие. Най-сигурният начин рязко да се забави прогресът е да се даде вечна младост на всички. Сам знаете как се търсят в науката млади учени. Млади означава нови. На тях им е по-лесно да разбият внимателно шлифовани теории. Ученият от по-старо поколение трудно се откъсва от установените теории — та той сам ги е обработвал и шлифовал. Гениите не влизат в сметката! Същественото при тях е, че могат да махнат с ръка (и то неведнъж) на извършената работа и да започнат отначало. И така третият вариант на безсмъртието е да станеш нов човек и да започнеш всичко от самото начало.

По алеята минаха някакви хора и Панарин замълча. А аз си мислех как да обясня отказа си. Искаше ми се Панарин правилно да ме разбере. Аз работя над усъвършенствуването на евротроните — логически машини, които могат да решават изобретателски задачи. Нека тази работа да не е толкова значителна, колкото трудът на Витковски и Панарин, но и тя е необходима. Ако аз изчезна (беше някак странно дори мислено да произнеса тези думи), ще се разпадне целият колектив.

— Целият колектив ли? — попита ме Панарин, когато му изложих съображенията си. — И какво от това? Във вашия колектив са четиридесет души. Има и по-голям колектив — четири и половина милиарда души. Човечеството.

Той ме изгледа под око и внезапно със съвсем друг, много спокоен тон каза:

— Добре. Щом не искате — няма. Но, надявам се, можете да отидете при Витковски и да му повторите своя отказ?

Панарин е хитър, добре знае особеността на този проблем; можеш да кажеш „не“ и още сто пъти да повториш „не“ и въпреки това да не престанеш да мислиш.

Десет години живот. „Всичко, което е било завоювано.“ Добре запомних тези думи. Да, десет години от моя живот — непрекъснатата и напрегната битка. Преди всичко битка за знания. Не можеш да напредваш в нова област, без да смилаш двойна и тройна доза информация. После битка за правото да работиш над своя тема — смятах я за нереална, полуеретична. Казаха ми: „Машина, която ще изобретява? Хайде, де! По принцип това може и да е осъществимо, няма да спорим с поклонниците на кибернетиката. Но на практика — не, не е възможно. И във всеки случай е преждевременно.“ И това не бяха празни разговори. От тях зависеше да получа свое кътче в лабораторията. А след това — неуспехи. Безкрайна поредица от неуспехи, които постепенно разкриваха истинската дълбочина на проблема. Такава дълбочина, че може би, ако знаех, нямаше да се реша да започна... Не се оплаквам. Научният процес се състои именно в това да преодоляваш застоя — своя и чуждия. Десет години истинска битка. Или както е казал Гюте — който обича своето дело, трябва да се бори за него, в противен случай няма защо да се захваща. Сега са ми скъпи дори миналите неуспехи и уморителните спорове с онези, които възприемаха самото споменаване на евротроните като лично оскърбление. Десетте години незабелязано вместиха в себе си и онези дълги години, в течение на които — отгоре на всичко — се наложи да правя кандидатска дисертация. После редуването на успехи и неуспехи — в началото почти нямаше успехи, а после почти липсваха провали. И присъждането — вече без защита — на докторска степен. Накрая отлично оборудваната лаборатория. Четиридесет човека, които сам подбрах, учих, в които повярвах и от които сега съм неделим.

Изкачването по стълбите, колкото и да е уморително, винаги може да се повтори — извършил си определена работа и си се изкачил. Десет години от моя живот не са просто дадено количество работа. Кой може да гарантира, че една година след началото на повторния път

аз отново ще мога в продължение на две денонощия, които тогава ми се сториха само един миг, да намеря основните теореми на евристиката?... Кой ще гарантира, че след още две години, докато чакам да спре дъждът в неуютната и шумна зала на свердловското летище, ще нарисувам върху пакетче цигари схемата на първия интерференционен евротрон?...

Ако говорим откровено — кой ще гарантира, че като се върна десет години назад, ще мога отново да намеря място в науката?

Да, не е задължително да бъдеш учен. Не е задължително при условие, че преди това не си бил учен. Но опитайте се да свалите десет години от живота на летеца и му кажете: „Няма да летиш!“ Свалете десет години от гърба на моряка и му кажете: „Няма да плаваш!“.

В Сиктивар ни чакаше вертолет. Дълго летяха над тайгата. Панарин, настанил се удобно в креслото, прелистваше дебели научни списания. Вертолетът внезапно започна да се снижава. Слънцето блесна в илюминатора, аз отдръпнах завеската и за първи път видях тундрата. Никога не съм мислил, че там цветовете могат да бъдат така звънтящо ярки. Над далечната лилава ивица на хоризонта в синьото вечерно небе висеше студеното слънце. А земята беше огненожълта и по нея преминаваха вълни — въздушният поток от витлото на вертолета огъваше жилавите храсти и някакви червеникави цветя.

Никога не бях попадал в тундрата. Почти никъде не бях ходил. Поне половината от тези десет години се разхождах от едната стена до другата или седях пред масата. Не бях взимал нито веднъж истинска отпусका. Глупава дума е „отпусका“. Нима можеш да вземеш отпусका от мислите си?

Тундрата поразява с необичайното чувство за простор. Тук земята е загубила кривината си — някъде много надалеч жълтото море на храстите потъмнява и приглушено от лилавата мъгла незабелязано преминава в сиво, после в синьо и накрая в ултрамариновата дълбина на небето.

Внезапно истински почувствувах какво означават десет години живот. Доводите против експеримента за миг се натегнаха като опъната до краен предел тетива.

Отдалеч клиниката „Сапсан“ прилича на фар в морето. Само че този фар е син като парченце от небето, а морето е оранжево. Осеметажната цилиндрична постройка е обградена от всички страни от недокосната тундра. Кръглият вътрешен двор е покрит с прозрачен купол. Отвисоко тя напомня кладенец, само че дворът е голям триста метра в диаметър.

Удиви ме тишината. Дори не самата тишина, а онова, което се криеше зад нея — огромната сграда беше безлюдна. Дори през ум не ми мина, че това е свързано с моята поява.

И още нещо — костенурките. Двадесетина костенурки с нарисувани с бяла боя по черупките номера пълзяха беззвучно по ситаловите плочи на двора.

— Не им обръщайте внимание — рече Панарин. — В неделни дни устройваме състезания с костенурки. Местен национален обичай.

Попитах на какво разстояние се провеждат състезанията. ВВ ме изгледа удивено и измърмори: „На различни.“

Във „Философските тетрадки“ на Ленин има мъдра бележка за движението на мислите в процеса на познанието. Човекът — пише Ленин — отначало опознава, така да се каже, първата същност на проблема, после втората, по-дълбоката и така нататък. Вероятно безсмъртието е единственият проблем, при който първата същност е толкова дълбока, че преди Витковски и Панарин втората същност въобще не е била разглеждана.

Човекът — при ненаситната му жажда да си изясни и разбере всичко — неизвестно защо избягва да мисли за смъртта. Аз не съм биолог и няма да рискувам да търся причината. Просто констатирам — човешкият мозък активно противодействува на опитите да се мисли за смъртта — за своята, на близките и на всичко земно. Човекът (в това е неговото духовно величие) знае, че е смъртен и че всички останали хора са смъртни, но живее така, сякаш и той, и всичко около него е безсмъртно.

Съвсем доскоро биологията стоеше далеч от практическите опити да се атакува проблемът за безсмъртието. Никой не се замисляше сериозно над въпроса: „А какво ще стане, ако намерим

еликсира на безсмъртието?“ Панарин по този повод се изрази така: „Да се дели кожата на неубитата мечка е неприлично само на лов. Съвременният учен трябва да започне именно с размисъл за тази кожа.“ И веднага ме отрупа с въпроси.

— Намерено е средство, което осигурява безсмъртие. Да допуснем, че са някакви хапчета. Отначало, както се полага, хапчетата са в съвсем малко количество. Пита се — да се раздават ли на избрани хора, или да се почака, докато се натрупат за цялото човечество?

— Ако се дават само на избраници, то на кого? Може би според ранга? На доктор на науките ще дадем, а на кандидата — няма... Изобщо кой и как ще определя на кого да се даде и на кого — не?

— Да се дават на всички? Прекрасно. Работата, разбира се, не е в това, че твърде бързо ще се увеличи населението на планетата. Това е сложен, но разрешим проблем. Тънкостта е другаде. Щом като хапчетата ще се раздават на всички, то тогава би могло да се даде и на Франко? И на целия капиталистически свят? Аха, не на абсолютно всички. Кой ще решава? Кой и как? Отново ще обсъждаме какъв е Пикасо: велик художник (да му се даде хапче!) или формалист, апологет на разложеното буржоазно общество (да не му се дава!)...

— Да даваме хапчетата само у нас? Изумителна идея. Няма да дадем безсмъртие на Хайзенберг, Ешби, Сент-Георги, Кусто, Чаплин, Сикейрос, Ръсел... Точно така. Пък и сам ще намерите още десетки подобни въпроси. Мислете! Мислете, полезно е.

Неочаквано Панарин каза със съвсем друг тон, без обичайното ехидство.

— За проблема на безсмъртието трябва или въобще да не се мисли, или да се мисли честно, без да се лавира.

Панарин е прав.

Има само един начин да се мисли — като се гледа истината в очите. Няма обстоятелства, които биха оправдали необходимостта да притвориш очи или въобще да извърнеш глава.

Този разговор се проведе още в Харков, преди да отлетим на север. По пътя Панарин упорито се ровеше в списанията. Имах време да поразмисля. „Хапчетата на безсмъртието“ влечаха след себе си множество сложни и взаимосвързани проблеми, засягащи буквално всички страни на човешкото съществуване: социалните отношения, политиката, семейството...

Аз отново, този път самостоятелно, разгледах възможните варианти на безсмъртието.

Да се запази на всеки възрастта, на която е? Това не е решение, тъй като ще дойдат нови поколения и за тях отново ще изникне въпросът — на каква възраст да се взема хапчето? Вечната старост е съмнителен дар. Значи вечна младост? Но човекът ще бъде млад телом и със стогодишна памет, стогодишен или тристагодишен жизнен опит, с притъпена за сто, триста или петстотин години способност да възприема новото... Да, единственият приемлив вариант е нормален живот и подмладяване, когато се достигне старостта. Подмладяване, но не само физическо, а и в известна степен умствено.

В каква степен?

Ето я първата същност на проблема за безсмъртието — безкрайна поредица въпроси и никакви признаци за доближаване до втората същност. Пълното (или почти пълното) умствено подмладяване няма смисъл. Това е все едно да умре един човек и да се роди нов. Следователно можем да говорим само за връщане в младостта. Връщане в младостта. А знанията, научните знания — какво ще стане с тях? Да се запазят, за да може след това да се продължи по-нататък? Примамливо. Тогава трябва да се запази и онова, което прави художника художник, а композитора — композитор. Но това означава да се запази (кръгът се затваря) паметта за видяното, чутото, преживяното. А и ученият ще престане да бъде учен, ако се изличи от паметта му преживяното.

Следователно да не се запазват знанията? Или да се постави филтър — нека се изличат, така да се каже, житейските знания, а да останат сведенията, почерпани от справочници и учебници?...

И тогава, заринат от верижната реакция на въпросите, аз помислих: „Добре (и закономерно) е, че при решаването на проблема за безсмъртието е трябвало да се обединят неизчерпаемата енергия на Панарин и хуманизмът на Витковски.“

Панарин и Витковски са учени от почти еднаква величина. Но да се пише за Витковски е много по-трудно, отколкото за Панарин и дори няма да пиша за първия. Но непременно трябва да се спомене една подробност.

Витковски носи тъмни очила. Още преди някъде бях чел или чул, че Витковски си бил развалил зрението, като правил опити със себе си. Тук, в клиниката „Сапсан“, когато разговарях продължително с Витковски, неведнъж изпитвах желание да го попитам за тези опити. Очила с обикновени тъмни стъкла — явно не ставаше въпрос за дефект на зрението. Понякога Витковски сваляше очилата на терасата при ярка слънчева светлина. И никога не ги сваляше в слабо осветено помещение.

Веднъж (беше на третия ден, след като пристигнахме в клиниката) двамата с Панарин се разхождахме по външната тераса. Внезапно чух рязко свистене, огледах се, но не видях никого.

— В небето е — каза Панарин. — Сапсан^[2]. Любимата птица на Юрий Петрович. Сапсанът не напада другите птици, когато са на земята. В това Юрий Петрович вижда проява на благородство. Затова пък във въздуха сапсанът е изключителен ловец. Отвисоко намира жертва и се спуска, като развива фантастична скорост — сто метра в секунда и повече. Жив куршум. Попада безпогрешно в целта. Да види сапсан, когато се спуска, може само Юрий Петрович. Останалите чуват някакво свистене и нищо повече.

Попитах как Витковски успява да види спускащ се сапсан.

— Стара история — обясни ми Панарин. — Беше преди двадесет години... Тук наблизко има рекичка и мостче. Ей там, при мостчето ни се случи голяма неприятност. Много голяма. Пияни мръсници стреляха по птиците. Забавляваха се... Тук, в тундрата, птиците са самият живот. Без тях тундрата е мъртва... В разгара на стрелбата се появи сапсан. Всички птици се пръснаха — от сапсана се плашат повече, отколкото от изстрелите. Юрий Петрович (ние тичахме към мостчето) викна: „Гледайте, привлече огъня върху себе си.“ Глупост, дяволите да го вземат, глупост! Но все пак така изглеждаше... Сапсанът летеше бавно — сякаш нарочно! — голяма красива птица с дълги тесни криле... Впечатлението беше сякаш той не искаше и да забележи стрелбата, а това вбесяваше тези... стрелци. Тогава Юрий Петрович произнесе реч в защита на сапсана. Това беше една деликатна реч в обичайния му стил. Птицата е рядка, под закрилата на държавата е, не трябва да се стреля по нея. Викнаха му да си затваря устата. Точно така беше казано. И тогава за първи път видях Юрий Петрович разярен. „Дръвници! — викна той. — Никога няма да го

улучите...“ Да. В този миг искахме само едно — да не застрелят сапсана. И знаете ли, сякаш птицата ни разбра. Тя летеше под изстрелите — само как летеше! Почти вертикално излетя нагоре, сапанът се разтвори във висините, а после се разнесе свистене и птицата изникна под носовете на стрелците... Не зная как щеше да свърши всичко това. Такъв — позволете да го наречем, лов възбужда не най-добрите инстинкти. Тия... стрелци бяха десет души... Да. Изстрелите привлякоха хора, стрелбата престана. Сапанът още дълго кръжи над тундрата... После Юрий Петрович подробно изучи зрителния апарат на сапсана. Хищните птици въобще имат поразително зрение. Мен ме нямаше, когато Витковски е правил опити върху себе си. За нещастие опитите се оказаха прекалено сполучливи. Или прекалено несполучливи. В такива открития винаги има две страни. Все някога ще свикнем с това, както свикнахме след Дьо Бройл с идеята, че материята едновременно има свойствата на вълни и на частици. Сега Витковски има по-остро зрение от сапан или лешояд. Но това се оказа необратимо... и не винаги нужно. Да кажем например, че не си струва да се съзерцават нашите физиономии с толкова остро зрение. Губи се естетическият ефект. Но пък да се гледа природата със свръхзрение... Ами че това не може въобще да се изрази с думи.

Успях да склоня ВВ. Действието на препарата продължи три, четири минути, но все пак успях да видя света така, както го вижда Витковски.

Ще разкажа за това по-късно. Сега ми се иска да се възползувам от мисълта на Панарин за двойствената същност на откритията. Обикновено подходяме към научните открития, така да се каже, от довърлнови позиции — или са добри, или са лоши, без никаква двойственост. А тази двойственост е органично присъща на съвременните големи открития. Пък и самият процес при появата на откритията има сякаш и „вълнова“, и „квантова“ същност. (Разбира се, това е само аналогия. Но тя изяснява същността на нещата.) Съвременните открития не са само двойствени. Те се появяват и на „кванти“. Ако от обикновеното химично гориво науката постепенно бе стигнала до атомна енергия, нямаше да съществува проблемът, който

се стовари върху човечеството след Хирошима. Но скокът стана внезапно, изведнъж на ново ниво. И така е по всички решаващи направления. Ако например безсмъртието бе постигнато чрез постепенно увеличаване на живота, нямаше да възникне верижна реакция от въпроси, на които е почти невъзможно да се отговори. Но и този скок се оказа внезапен и рязък...

Уверен съм, че в това няма случайност. Такъв е изобщо характерът на съвременния научен процес. Силата на учения сега до голяма степен зависи от способността му да усеща „вълновата“ и „квантовата“ същност на новите открития. Може би това е ключът за разбирането на Витковски.

Когато в Харков Панарин предложи да отидем при Витковски, аз веднага се съгласих. Работата, естествено, не беше в това да повтора отказа си (за тази цел има телефони). Панарин искаше да спечели време и да поднови нападението. А аз се зарадвах на възможността да поговоря с Витковски.

Първият ни разговор се оказа съвсем неочакван.

Витковски ме попита дали помня последното интервю на Винер. Разбира се, добре помнех това интервю, публикувано през шестдесет и четвърта, малко преди смъртта му; то има пряко отношение към моята работа. От това интервю Витковски специално извлече два отговора. Ето ги:

ВЪПРОС: Съгласни ли сте с прогнозата, която чуваме понякога, че нещата вървят към създаване на машини, които ще бъдат по-изобретателни от човека?

ОТГОВОР: Осмелявам се да кажа, че ако човек не е по-изобретателен от машината, това ще бъде много лошо. Но машините няма да ни убият. Това ще бъде самоубийство.

ВЪПРОС: Действително ли съществува тенденцията машините да стават по-сложни, по-изобретателни?

ОТГОВОР: Сега ние правим много по-сложни машини и се каним да направим още значително по-сложни машини през близките години. Има неща, които все още не са достигнали до вниманието на обществото, неща, които ни карат да мислим, че това ще се случи след не по-късно от някакви си десетина години.

— Тези десет години изминаха — рече Витковски. — Може ли сега човек да се състезава с машина при решаването на интелектуални

задачи?

Естествено, Витковски и сам знаеше отговора. Оставаше ми само да разкажа за новите универсални машини от серията „КМ“ и за последните конструкции на моите евротрони. Той ме изслуша, без да ме прекъсва, и после попита какво мисля в това отношение за бъдещето.

Отговорих горе-долу по следния начин. Ще бъде невероятно лекомислие, ако си затваряме очите пред проблема „човек и машина“. Не става въпрос за бунт на машините. Тези шкафове и сандъци абсолютно не са способни да се бунтуват. Проблемът се състои точно в обратното — машините прекалено добре ни служат. Да допуснем, че машината заменя труда на икономиста. Какво трябва да прави този икономист? Да се усъвършенствува, да се учи, да премине на по-сложна работа? Но не е така просто да се усъвършенствуваш на тридесет, четиридесет или петдесет години. При това още отсега почти всички машини също могат да се усъвършенствуват в процеса на работа. И те го правят значително по-бързо от човека.

Навремето машините изтласкаха хората от сферата на физическия в областта на умствения труд. После машините започнаха да поумняват. Да сложим точка и да прекратим усъвършенствуването на интелектуалните машини? В света, разделен на много държави, това не е толкова просто. Пък и самата постановка „да се постави точка“ ще изглежда доста странна — интелектуалните машини не са оръжие, те трябва да служат на човека... Засега се ограничаваме с полвинчати мерки — хората преминават в не толкова „кибернетични“ отрасли, бързо се увеличава броят на хората, които се занимават с изкуство.

— А как гледате на възможността човек да се състезава с машина? — попита Витковски. — Нали човекът също се развива?

Възразих, че човекът се развива прекалено бавно. За три хиляди години мозъкът на човека почти не се е изменил. За значителни изменения са необходими десетки хиляди години.

— Това и е, и не е така — отвърна Витковски. — Машините наистина се развиват много по-бързо от човека. Когато разглеждаме проблема „човек и машина“, ние виждаме неизменящ се човек и бързо променяща се машина. Но с развитието си самата кибернетика дава средства за ускорено, много бързо развитие на човешкия мозък. Значи, ако не се откажем от проблема „човек и машина“ (а такава тенденция

съществува), може хармонично да развиваме хората и машините, като запазваме помежду им оптимално разстояние. Какво мислите?

Изглежда, отговорих неуместно. Смая ме неочакваната идея за възможността (за цялото човечество) да се живее в състояние на постоянно усъвършенствуване — също така стремително като развитието на машините.

Колкото и невероятно да е, в безбройните спорове по проблема „човек и машина“ винаги мълчаливо предполагат, че „човекът“ е днешният човек, а „машината“ е бъдещата машина. Смята се, че се разбира от само себе си, че възможностите на човешкия мозък след двадесет или след сто години ще останат почти същите като днешните. Дори и след хиляда години „конструкцията“ на човека няма да претърпи принципни изменения — поне така мислят фантастите.

Не случайно споменах за фантастиката. Засега науката не се занимава с хората на ХХІ или още повече на ХХХ век. В плановете на изследванията сред хиляди и хиляди теми няма нито една, посветена на бъдещия човек. Нашата представа за бъдещите хора се формира отчасти по интуиция, отчасти под влиянието на фантастичната литература. Поради това ние подходяме към проблема „човек и машина“ с представи за хората на бъдещето, създадени у нас от фантастиката.

Ами ако „конструкцията“ на човека по принцип не се променя, то машините неизбежно ще се окажат по-умни от нас. Това е въпрос само на време. Подчертавам още веднъж — машините няма да ни изядат. Те само все по-добре ще изпълняват нашата работа: производствената, изследователската, административната ни дейност.

Многогодишните обсъждания постепенно изработиха компромисна (бих казал половинчата) гледна точка — теоретично машините могат да станат колкото искаме умни, но на практика да се създадат такива машини е невероятно сложно и това ще стане не много скоро. По подобен начин в двадесетте и тридесетте години са се отнасяли към атомната енергия — въобще, разбира се, е възможно, но трудностите са такива, че ще са необходими много столетия... Както е известно, всичко стана значително по-бързо...

Аз записвам онова, което мисля сега, след дълги беседи с Витковски и Панарин. При първия разговор мислите ни бяха хаотични. Въпреки това още тогава улових главното. Втората същност на

проблема „човек и машина“ (както и втората същност на проблема за безсмъртието) започваше с изясняване на единствения верен път — човекът на бъдещето трябва да има принципно нова способност постоянно и бързо да усъвършенствува своята „конструкция“.

През тази нощ смятах, че разбирам смисъла на работата на Витковски и Панарин — да се реши проблемът за безсмъртието, означава да се реши и проблемът „човек и машина“. Тогава не знаех, че това е само един участък от изследванията и експериментите, които се провеждат в клиниката. При това може би не най-главният.

Не ми се спеше, никога преди не бях виждал слънчевата нощ на местата отвъд полярния кръг. Времето спря. Слънцето застина на хоризонта. Птиците млъкнаха. Дори вятърът стана беззвучен. Тишината беше почти недействителна. Слънчевите нощи в тундрата са създадени специално за да мислиш. Едва ли би могло да се намери по-добро място за клиниката „Сапсан“. Изглежда, тогава за първи път помислих за участието си в експеримента. Не за доводите „за“ и „против“, а за това, как ще премине всичко. Всъщност не. Мисълта за участието ми в експеримента за първи път възникна на следващия ден.

Събуди ме Панарин.

— Ще проспите най-интересното — рече той. — Бързо се пригответе! Не е нужно да разтребвате. Всичко ще свърши светият дух.

В клиниката наистина имаше свети дух, бях го вече забелязал. Предишната вечер излязохме за няколко минути от кабинета на Витковски на терасата, а когато се върнахме, върху масата беше сложена вечеря. Почти по същия начин се появи и закуската. Попитах Панарин за светия дух.

— Тук дойдохте като сираче — отговори ВВ. — И засега трябва да си останете сираче. Обикновено тук, хм... има доста оживено общество. Но сега временно това общество се премести. В южните краища. А тук остана само невидимият свети дух.

Светият дух беше невидим, но твърде работоспособен, защото след половин час видях Витковски в лабораторията напълно готов за

удивителния опит. Панарин спомена за това още в Ленинград, докато чакахме самолета за Сиктивар. Изложението на ВВ изглеждаше така:

— Идеята е проста като две по две. А с биохимическата страна ще се запознаете по-късно. Така че ето я идеята — както знаете, по един проводник могат да се предават едновременно много съобщения. Дори стотици. Всяко съобщение се предава на своя честота. Ако разликата между честотите е достатъчни голяма, съобщенията не си пречат помежду си. Една електрическа система възприема едновременно стотици различни съобщения. А за другото разчитам на вашето въображение на кибернетик. В края на краищата сетивните органи, нервната система, мозъкът са също електрическа система.

Аз казах, че това е второто решение на проблема за безсмъртието. Един живот на човека би вместил стотици различни живота. Във всеки случай стотици интелектуални живота. Но едва ли ще успеем да осъществим тази идея. Дори подстъпите към нея още не се виждат.

Съобщиха, че кацаме, разговорът се прекъсна. Повече не се върнахме към тази тема. За мен онова, което ми показаха в клиниката, беше напълно неочаквано. В просторната лаборатория на подиум стоеше масивно дървено кресло, приличаше на бутафорен трон, и обикновено писалище с два магнетофона. Малко по-нататък висеше голям подвижен телевизионен екран.

Панарин изчезна (в това време аз говорех с Витковски) и се върна след десет минути с пластмасов шлем на главата, от който висяха разноцветни проводници. На стената светна надпис: „Първи готов“. Искях да кажа нещо по адрес на светия дух, но светнаха и други табла. Още три поста докладваха за готовността си. Витковски се приближи до блока осцилоскопи в ъгъла на лабораторията. Панарин бързо съедини проводниците, провери магнетофона, постави на масата пулт за управление. После каза тихо: „Започваме“.

На екрана се появи таблица за настройка и почти веднага текст от списание. Беше статия по математическа логика. Едва успях да я прочета до средата и страницата се смени. Порази ме бързината, с която четеше Панарин. Не разбрах веднага в какво се състои експериментът и реших, че е свързан с работата на Витковски и Панарин върху биохимията на зрението.

Бързината на четене непрекъснато се увеличаваше — Панарин сам я регулираше, като натискаше различни копчета на пулта. От четиридесет и три реда отначало успях да прочета двадесет, после петнадесет и накрая само шест-седем, при това, без да вниквам в смисъла им. И тогава, когато скоростта на четене достигна фантастичен предел, върху екрана се появиха едновременно два текста. Изображението на втория текст (ако не се лъжа, това беше информация за новите методи в енцефалографията), по-едро и полупрозрачно, от самото начало се менеше с такава скорост, че аз едва успях да забележа отделни думи...

Петнадесет минути след началото на опита Панарин включи магнетофона. Чух: „Испански език. Единадесети урок.“ Спомних си разговора в Ленинград. Признавам си, ако не беше там Витковски, щях да сметна, че ме разиграват. Имах възможността да наблюдавам тези опити почти всеки ден в продължение на цял месец, но и досега не мога да свикна с тях. А тогава останах направо изумен. Как, по какъв начин Панарин поглъщаше този огромен поток от информация? Беше невероятно, но видях с очите си, че е така!

Панарин включи втория магнетофон. Испанските фрази се смесиха с монотонния речитатив на някакъв историк, който разказваше за упадъка на Византийската империя. А върху екрана (не забелязах как започна това) вървеше вече не двоен, а троен текст. Не можех да забележа нито една дума, те приличаха на тичащи сенки.

Съвместното съществуване на голям брой различни паметни решително не съответствува на хипотезата на Сцилард за параконститутивните системи в неврона. Панарин не пожела да говори за механизма на съвместното съществуване. (За какво? Да се обяснява е сложно и дълго, а вие след това — след вашия експеримент — ще забравите прекрасно всичко това. Е, когато се подмладите, тогава...) По всяка вероятност Панарин и Витковски изхождаха от друга теория за паметта, според която постъпващите в нервната клетка импулси променят структурата на РНК^[3]. Ако РНК може да се настройва на различни честоти, тогава... тогава има смисъл в аналогията с едновременното предаване на няколко съобщения по един проводник.

Експериментът продължи четири часа.

Не, думата „експеримент“ не подходеше. И през този ден, и през следващите Панарин уверено запълваше своята втора, трета и

другите си памети (трябва да се свиква с подобна терминология). Те бяха девет, без да се брой първата, обикновената. Както сега разбирам, експериментът трябваше да започне сериозно, когато и деветте памети се окажат на ниво, достатъчно за самостоятелна научна работа и може би започнат да си взаимодействуват.

Да, сега си спомням напълно ясно — точно тогава за първи път помислих за участие в експеримента. В своя експеримент.

Едва ли ще ми се удаде последователно и свързано да изложа как тази първа, още твърде повърхностна, мисъл се превърна в ясно разбиране за необходимостта от свой експеримент. Но какво значение има това? Важното е да запиша мисли, които после мога да забравя.

Хрумна ми забележителната идея да използвам в изчислителни машини принципа за едновременно съществуване на памети. Химотроните^[4] например вероятно ще могат да работят едновременно в няколко режима. Трябва непременно да си спомня това — после след експеримента.

Да си спомня после.

Всъщност какво въобще ще помня след експеримента?

Витковски каза така:

— Подмладяването ще бъде с десет години. Физическото подмладяване вероятно ще бъде доста точно — веднага с определения срок. А паметта ще трябва да се поразклати. Онова, което се е натрупало за десет години и е станало дълготрайна памет, ще трябва отново да премине в състояние, подобно на оперативната памет. След подмладяването в продължение на няколко месеца човек ще може да закрепим някаква част от тази разбутана памет. Ще настъпи, както ние казваме, процес на консолидация. Останалото постепенно ще се забрави. Но всичко това е крайната, все още недостигната цел на нашата работа. Засега ние не можем да осигурим хармонично физическо подмладяване. Например въобще не се поддава на подмладяване лещата на окото. И все пак там нещата са благополучни. По-зле е с паметта — вашият опит е пръв. Целият въпрос е в това, колко време ще продължи процесът по консолидация на паметта. Не е изключено да завърши за няколко часа. За такъв срок няма да успеете почти нищо да запазите. Целият обем на разбутаната памет бързо ще

изчезне (а ние ще разбутаме всичко, което сте запомнили през последните девет-десет години). С други думи, в този случай вие ще се върнете десет години назад не само физически, но и умствено. Възможно е и обратното — консолидацията да продължи години. Тогава вие ще бъдете по-млад физически, но ще запазите всичко, което се намира сега във вашата памет. В оптималния случай консолидацията ще продължи два-три месеца. И тъкмо тук много нещо зависи от вас. От дисциплината на ума. Именно затова изпитателят трябва да бъде учен. Важен е изходният обем на знанията и умението след това в процеса на консолидация да се подбере и задържи в паметта онова, което е необходимо. Вие сами ще трябва да решавате какво е необходимо да се „запомни наново“. И да се самоконтролирате и самоанализирате обективно. При успех ще получим максимална информация и това ще замени цяла поредица от опити.

Витковски явно се вълнуваше.

— Когато се бърза, може да се направи бог знае какво! — продължи той. — Искам да ни разберете напълно. Методиката на подмладяване може — по-специално — да се използва и за лечение на рака. Да, да, точно така е и това удвоява сложността на положението. Да бездействуват готови и надеждни лечебни средства... Та това е ужасно! Трябва да се бърза... и не трябва. В биологията както никъде другаде съществува голяма опасност да се окажеш в положението на чирак-магьосник...

Току-що написах нещо за химотроните, опасявах се да не забравя появилата се идея. Глупост, същинска глупост! Главното е да не забравя онова, което видях (и надявам се в известна степен възприех) у Витковски и Панарин.

Трябва да запазя в паметта си органично присъщата способност на Панарин да мисли, без да лавира и притваря очи. И неотделимото от Витковски разбиране за високата отговорност на учения. „На хирурга, опериращ човешко сърце — сподели веднъж Витковски — часовете, прекарани в операцията, трябва да се зачитат за месеци трудов стаж. Операционното поле на науката е още по-сложно. Сърцето на човечеството...“

Вероятно през този месец съм работил много. Казвам „вероятно“, защото интересната работа трудно се поддава на измерване. И още нещо — в сравнение с Панарин успях да свърша твърде малко. Неговите девет памети (може да се каже допълнителни памети), без да си пречат взаимно, обработваха информацията, получавана на всекидневни четиричасови сеанси. Като разговаряше с мен, ВВ можеше едновременно да мисли над девет различни проблема. С това трудно се свиква. Често проверявах Панарин, задавах му задачи, молах го да изчисли нещо, да ми преведе друго. Без да прекъсва обичайната си работа, Панарин почти мълниеносно изпълняваше моите задания.

Обемът на втората памет е по-малък, отколкото на първата; на третата е по-малък, отколкото на втората и т.н. Затова пък съответно нараства бързината на действие, скоростта на мисловните операции. Ако Панарин имаше дванадесета памет (проклетата терминология!), той би могъл да се състезава с изчислителна машина.

Колкото и странно да е, Панарин се отнася към възможностите си доста спокойно и дори леко скептично. На мен съвместното съществуване на паметите ми се струва велико постижение на науката. Може би най-обещаващото в цялата ѝ история. Фронтът на знанията бързо се разширява, а специализацията ни заставя да ограничаваме работата и ъгъла на виждане; сега ще бъде възможно да се отстрани това трагично противоречие. Човекът ще има достатъчно сили и за най-широко усвояване на науката, и за изкуството, и за живот — значително по-многообразен, отколкото животът на Леонардо...

Едно просто изчисление.

Човек възприема не повече от 25 бита информация в секунда. За осемдесет години напрегната работа (по 8 часа всеки ден) мозъкът ще получи $4,2 \cdot 10^{10}$ бита. Това е пределната възможност. На практика ще бъде значително по-малко. При това човешкият мозък има теоретична вместимост над 10^{15} или 10^{16} бита. Ние използваме само една милионна част от нашите възможности...

Панарин, на когото изложих тези си съображения, каза без ентузиазъм:

— За съжаление, като се започне с осмата памет, рязко се засилва излъчването. Онова, което запомням, бързо се изпарява. Типична

телепатия! Механиката на телепатията се състои точно в това — мозъкът започва да работи на високочестотен режим. В обикновени условия това става рядко. Най-често при дефекти на мозъка или в критични положения, когато самопроизволно резонират високочестотни режими на мислене. А при мен това става постепенно. Ако имаше още един човек като мен, ние непрекъснато щяхме да обменяме мисли. Извън нашето желание. А ако имаше тук хиляди такива хора, всички щяха да чуват всички мисли... Може би Юрий Петрович е прав — по-перспективен е другият път.

После узнах, че Витковски от самото начало е бил против механичното увеличаване на обема на паметта. Според Витковски трябва да се използва краткотрайността на „висшите“ памети — при необходимост човек бързо поема огромна информация, използва я, а после ненужните му вече знания изчезват. Признавам си, че същността на несъгласието между Витковски и Панарин не ми е съвсем ясна. Биха могли да се използват и двата метода.

— Не мислете за това, не се отвличайте — каза Панарин. — Вашият експеримент е по-важен. Не спорете. Най-важните открития в науката се отнасят към организацията на самата наука. Сега на всяка неостаряла хипотеза се падат три-четири хипотези, които спокойно могат да се пратят в архива. Но техните автори се защищават отчаяно. Представете си — петнадесет, двадесет, тридесет години човек търпеливо работи над хипотезата и постепенно започва да забелязва, че тя... хм... внушава известно съмнение. А този човек вече има солидно положение, ученици. Той няма време да се съмнява; в редакциите вече чакат негови статии, съставена е програма на лекциите, планирани са изказвания на конгреса... И дори пред себе си той не се решава да обмисли всичко докрай. По-лесно е да убедиш сам себе си, че противодействуваш на други хипотези по чисто научни съображения... И тук е главното — колкото по-бързо се развива науката, толкова по-често трябва да се сменят хипотезите. Науката мисли с хипотези; премерва една — отхвърля я, намира друга, по-близка до истината, и веднага започва нови търсения. Но създателят на хипотезата понякога не иска, не може да се върне заедно с хипотезата си на изходни позиции. От чисто човешка гледна точка това е разбираемо — втори живот няма. Дълголетието ще направи хората по-умни. Те няма да задълбочават грешките си само защото нямат време

да ги поправят. Макар, ако трябва да кажем истината, че никога не е късно да си признаеш грешката. Аз бих учредил специална награда за учени, които са отстоявали неверни теории и след това са намерили достатъчно мъжество, за да кажат: „Да, грешил съм, ще започна отново.“

Още петнадесет минути. Панарин ще дойде на секундата, той винаги е точен.

Струва ми се, че са взети предвид всички възможни варианти. При всеки срок на консолидация аз ще действувам по предварително замислен план. Малко вероятно е да се случи нещо неочаквано.

Написах тази фраза и помислих: „Не, всичко ще бъде неочаквано.“

Как ще се появя в моята лаборатория? Оттук, от клиниката, говорех с момчетата почти всеки ден. Всъщност това реши въпроса за участието ми в експеримента. Те ще могат да работят и без мен. Откритие едновременно тъжно и приятно. Струваше ми се, че след като аз съм събрал този колектив, без мен той ще се разпадне. Но се убедих, че колективът е устойчив и способен сам да се развива.

Без мен в лабораторията пренасочили изследванията. Обратът засега е едва доловим, те мислят, че продължават моята линия. Но това са вече първите признаци на нов — не мой — изследователски почерк.

За тях аз сега съм командирован от академията за осем месеца. Съдейки по всички признаци, те са решили, че това е свързано с космоса. Ами нека си мислят така.

Ще мине половин година и аз отново ще се появя в лабораторията като младши-научен сътрудник. Ще се появя, за да започна всичко отново и да извърша за десет години два или три пъти повече, отколкото преди.

В това виждам главната си задача.

Панарин ще дойде след единадесет минути. Сега е в двора, занимава се със своите костенурки. Дори и днес.

Типично панаринска идея. Както твърди ВВ, тя му била подсказана от седмата памет. „Наистина — допълни той, — петата

памет смята, че това са безсмислици. Но лично на мен ми харесва логиката на идеята.“

На пръв поглед наистина всичко е просто. Като се дразнят с електрически импулси определени участъци на мозъка, може да се съживи забравеното, да се създаде пълна зрителна и слухова илюзия. Това се знае отдавна. Знае се и друго — онова, което вижда птицата или рибата, с методите на биотоковия резонанс може да се предаде на човека. Същността на панаринската идея е в това да се „предаде“ на човек зрителната памет на дълголетни животни. Панарин беше подбрал тристагодишни костенурки и се опитваше да ги накара да си спомнят всичко, което са видели през дългия си живот.

Засега от това не се получаваше нищо. Но ВВ е настойчив. Той и днес се беше „свързал“ с поредната костенурка и изпробваше безкрайни комбинации от импулси.

А какво прави сега Витковски, не зная. Той едва ли е в лабораторията. Там всичко е готово още от вчера. За какво ли мисли през тези минути Витковски?

Може би е свалил очилата си и гледа тундрата и небето?

Видях света със свръхзрение само за няколко минути. Но това се връза в паметта ми навеки. Не вярвам, че е възможно да се забрави.

Смайва самият миг на прехода. Човек би получил същото впечатление, ако допре нос до екрана на допотопен телевизор и той внезапно се превърне в огромна стереопанорама на съвременното обемно цветно кино.

Тъгълът на виждане рязко се увеличи и всичко, което виждах през този отворен към света прозорец, беше ясно до най-дребния щрих, до най-тънките цветни отънъци. Сякаш някой беше избърсал напрашената картина, беше я изнесъл от полутъмното мазе, беше я поставил в светла зала — и изведнъж блясват и заиграват живите цветове.

От покрива на клиниката видях далечното езеро — през кристалната чистота на водата можеше да се различи всяка пукнатина по каменното дъно. В небето, в слънчевото небе горяха яркозелените ивици на полярното сияние. За три-четири минути видях и пъстрите полярни петлета, сбили се сред блатната трева, и дупките на лалугерите, и гъбите край брезите джуджета. Подробностите бяха

безкрайно много, можех да преброя дори листчетата на цветовете по един далечен храст, но светът се възприемаше като нещо цяло...

Не, няма да успея да разкажа за това.

След две минути Панарин ще бъде тук.

И още нещо:

Аз не съм сирак.

Панарин сгрещи. Не зная как това се бе изплъзнало от вниманието му.

Тя е на двадесет и четири години. Тя е геофизик. Сега е някъде в тайгата.

Е, какво пък, аз съм само първият. Ще минат няколко години и самото понятие „възраст“ ще трепне, ще се разпадне, ще се превърне в прах.

Останаха няколко секунди.

С почти физически усещана острота искам да разбера какви планини ще преместят хората, победили времето?

---

[1] ВВ — съкращение на „взривно вещество“. — Б.ав. ↑

[2] Сокол-скитник. — Б.пр. ↑

[3] Рибонуклеинова киселина. — Б.пр. ↑

[4] Електрохимически устройства, изпълняващи функциите на полупроводници и т.н. — Б.ав. ↑

Публикувано в списане „Наука и техника“, брой 1-4/1985 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.